

A HAZAI KERESZTÉNYSZOCIALISTA
TANÍTÓMOZGALOM 1918 – 1922 KÖZÖTT

A keresztényszocialista tanítómozgalom éppen úgy a katolikus tanítók szervezetéből nőtt ki, mint az általános keresztényszocialista mozgalom a politikai katolicizmusból. 1912-ben *Giesswein Sándor* elnökletével alakult meg az Országos Katolikus Tanügyi Tanács *Keresztény Szocialista Szakosztálya*. Első programnyilatkozatuk szerint „a tanítóság anyagi érdekeinek szolgálata mellett a legnemesebb hivatása a keresztény szocialista szakosztálynak . . . a hitvallásos iskola védelme.”¹ Ez azonban nem jelentett passzív, védekező álláspontot. A keresztényszocialisták harcot hirdettek a „valláserkölcsös oktatás”-ra veszélyt jelentő szabadgondolkodás ellen.² A keresztényszocialista tanítómozgalom azonban az első világháború előtt és alatt nem tudott tartós eredményeket felmutatni.

A polgári demokratikus forradalomban

A keresztényszocialista szervezkedés a pedagógusok között 1918-ban indult újra, amit egyre sürgetőbbé tett a keresztényszocialisták számára a szocialista tanítómozgalom nagy arányú fellendülése és szervezeti megerősödése, valamint növekvő befolyása a tanügyi politikára.³

A budapesti keresztényszocialista tanügyi munkások *1918. december 8-án* a Szent István Társulat dísztermében *mondták ki a Keresztény Szocialista Tanítók Szakszervezetének megalakulását*. Az alakuló gyűlésen *SZÉKELY JÁNOS* központi titkár és a tanítószervezet egyik létrehozója, *KOCSÁN KÁROLY* mondtak beszédet. A *KOCSÁN* által javasolt és a gyűlés által elfogadott határozat szerint „. . . a keresztény szocialista tanítóság *erélyesen tiltakozik* a vallás-erkölcsös oktatás és hittannak az iskolából való kiküszöbölése ellen.”⁴ A keresztényszocialista szerve-

¹ Jövőnk, 1912. október 1. *Moravitz Lajos*: „A mi szervezkedésünk.”

² L.: „A szocialista tanítómozgalom Magyarországon 1900—1920.” Szerk. *Kelen Jolán*. Bp. 1958.

³ L. „A szocialista tanítómozgalom Magyarországon”; *Köte Sándor*: A magyar nevelésügy a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság idején. Bp. 1963.; *Bellér Béla*: „Közoktatásügyi reformtervek 1918—1919-ben.” *Pedagógiai Szemle*, 1968/10.; *Szabolcs Ottó*: Pedagógusok a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság idején. uo.; *Simon Gyula*: A közoktatásügy néhány kérdése a magyarországi 1918-as polgári demokratikus forradalom idején. uo. 1969/2. — A keresztényszocialisták készülődését jelzi, hogy 1918 november végén 43 pontos új programjával ismét zászlót bontott az *Országos Keresztény Szociális Néppárt*. 1918. december 1-én az egyetemi Szt. Imre Kör, a Szt. Margit Kör és a ludovikások megalakították a keresztényszocialista diákok piros-fehér-zöld ellenforradalmi blokkját. *L. Néptanítók Lapja*, 1918. december 5. „A nemzeti színű blokk”.

⁴ Jövőnk, 1919. január 1.

zet a szociáldemokrata szakszervezettel szemben szakítást jelentett a tanítómozgalomban. Bár az új szervezetben a katolikus jelleg dominált, sikerült megtörni a jeget a másfélekezeti tanítók felé is. Így a keresztényszocialisták között több protestáns pedagógus is volt található. „A közös veszély, a krisztusi világfelfogás hozott minket közelebb . . . — vallják — Megalakultunk, hogy a keresztény felfogásunkat diadalra vigyük, de amellett gazdasági érdekeinkért is legelőszántabban harcoljunk.”⁵

A keresztényszocialista szervezet a különböző jellegű iskolák keresztény meggyőződésű tanítóinak egy részét tömörítette. Bár az új alakulás elsősorban gazdasági jellegű szakszervezet, politikai és ideológiai kérdésekkel is foglalkozott. Tagjai lehettek nevelőnők, óvónők, tanítók, tanítónők, polgári-, közép-, reál- és kereskedelmi iskolai, egyetemi tanárok, hitoktatók és tanügybarátok. A mozgalom országos, a szervezetbe egyénenként és tantestületileg lehetett belépni. A „keresztényszocialista tantestületek” bizalmi férfit választottak, aki automatikusan tagja lett az országos bizalmi tanácsnak.⁶ A Keresztény Szocialista Tanítók Szakszervezetének ideiglenes alapszabályzata többek között kimondta, hogy a szervezet célja és feladata a „ . . . kötelékébe tartozó elv- és kartársak minden néven nevezendő, testi és lelki, anyagi, erkölcsi és kulturális érdekeinek a szolgálása és megvédése . . . E tisztán gazdasági és szociális alapokra fektetett szervezkedésben rejlő hatalmas erő révén a magyar nevelés- és oktatásügynek olyan módon való továbbfejlesztése, hogy abban a nemzeti és vallásos szellem az őket megillető módon mindvégig érvényesülhessen.”⁷

A Keresztény Szocialista Tanítók Szakszervezete alakulása utáni első nagygyűlését 1918. december 22-én tartotta meg. A gyűlésen MORAVITZ LAJOS, a szakszervezet elnöke leszögezte, hogy a szervezet magyar nemzeti és valláserkölcsei alapon áll, ezen akar dolgozni és nevelni. Ugyanakkor azt kívánja, hogy az iskola demokratikus legyen, és a gyermekeket az élet számára nevelje.⁸ A szervezkedés jövője és a keresztényszocialista munka sikere szempontjából ez a gyűlés fontos momentumnak tekinthető azért is, mert ekkor fogadták el a ZIBOLEN ENDRE főtitkár által kidolgozott és ismertetett 15 pontos „*kultúrprogramot*”. A program állást foglalt a legfontosabb oktatásügyi kérdésekben. A keresztényszocialisták követelték: „1. A nemzeti szellemű valláserkölcös nevelés-oktatás fenntartását és bevezetését a közoktatás összes ágazataiba. A hitoktatást intenzívebbé és korszerűbbé kell tenni. 2. Az összes oktató személyzet olyan anyagi elbánásban részesítendő, amely biztosítja állásához mért anyagi gondmentes és tisztességes megélhetését. A fizetés a drágaság aránya szerint emelendő . . . A lakbér a nyugdíjba beszámítandó. A földreform keretében földhöz juttatandó a falusi és városi tanítóság egyaránt a gazdálkodás természetéhez képest. 3. Az iskolakötelezettség a mindennapi iskolások részére nyolc év.” Az utolsó két év falun mezőgazdasági, városon pedig ipari szakoktatás legyen. „4. Követeljük a népiskolák külső és belső életében a gyökeres, demokratikus reformot, a mai száraz, élettelen elmélet helyét gyakorlati oktatás váltsa fel. 5. Egy osztályban 30—40 tanulóval több ne lehessen. Az analfabétaság a leg-

⁵ Uo. 1919. február 1. R. Z. M.: „Hogyan és miért létesült a Ker. Szoc. Tanítók Szakszervezete.”

⁶ Uo. 1919. január 1. „Ker. Szoc. Tanítók Szakszervezete”; Néptanítók Lapja, 1919. január 9. „A keresztényszocialista tanítók szakszervezetének nagygyűlése.”

⁷ Jövők, 1919. március 15. „A Ker. Szoc. Tanítók Szakszervezetének alapszabályai”.

⁸ Uo. 1919. január 15. „Szakszervezetünk nagygyűlése”; és Néptanítók Lapja, 1919. január 9. „A keresztényszocialista tanítók szakszervezetének nagygyűlése”. Fővárosi Levéltár, IV—1428/a. 26. doboz. VII—9619/1920.

rövidebb időn belül megszüntetendő . . . 6. Követeljük a nép- és középoktatás teljes ingyenességét. Minden növendék ellátandó könyvekkel és tanszerekkel. A szegény szülő tehetséges gyermekei . . . államköltségen továbbképzendők. 7. A gyermekmunka tanköteles korban és iskolai időben eltiltandó . . . A tanoncoktatás szakirányú legyen. A vasárnapi és esti tanoncoktatás eltiltandó. 8. Az iskolaegészségügy teljes reformja . . . (Egészséges pedagóguslakásokat, világos, nagy tantermeket, fürdőszobával stb.) „9. Nagyobb helyeken internátusok és napközi otthonok létesítendők. Ifjúsági könyvtár és tanítói szakkönyvtár állítandó minden iskolába . . . a tanítók részére pedagógiai szaklapok rendelendők az iskolai pénztárak terhére. 10. A nyolc osztályú népiskola fölé egységes középiskola állítandó. A középiskolák négy típusa a következők: gimnázium, gazdasági-, reál- és kereskedelmi, mindegyik hat osztállyal. 11. A tanítóképzés tovább fejlesztendő főiskolai jellegűvé. Az egyetem megnyitandó a tanítóképzőt végzett növendékek előtt is. 12. A főiskolák oktatásában kívánjuk a tanítás teljes szabadságának érvényesülését. 13. A tanfelügyelet minden fokon reformálandó. Csak szakemberek legyenek az oktatás ellenőrzői . . . 14. Szakemberekből állandó közoktatásügyi tanács szervezendő . . . 15. A kultúrprogramban foglaltak egyaránt vonatkoznak a női és férfi tanerőkre.”⁹

Ezt a programot és a már említett bizalmi rendszert a tanítógyűlés egyhangúlag elfogadta, és kötelezte az elnökséget, hogy küldöttség útján terjessze a kultuszminiszter és a főváros közoktatásügyi tanácsa elé. A program részletes elemzésének igénye nélkül megállapíthatjuk, hogy az a vallásoktatás és valláserkölcsös nevelés védelmében ugyan, de *messzemenő demokratikus reformját vázolta fel közoktatásunknak*, s nem egy követelését a szocialista tanítómozgalom is magáénak vallotta. Mint azonban a későbbiekben kiderült, a keresztényszocialista program első pontja érdekében felsorolt többi követelést csak a giessweini vonal vette komolyan, ez a csoport igyekezett valóra váltani, míg az ellenforradalmivá vált keresztényszocialista mozgalom a hitoktatás és felekezeti iskolák megvédésére koncentrálna erőit.

Szintén az 1918. december 22-i nagygyűlésen FEHÉR JÓZSEF igazgató-tanító indítványára alakították meg a szakszervezeten belül a *fővárosi tanítók alosztályát*. Ennek alapvető célkitűzése az volt, hogy elismertesse magát a Fővárosi Tanáccsal a pedagógusok képviselőjének.¹⁰ Ugyanakkor megindult az országos szervezkedés is, amely elsősorban a vármegyei általános keresztény tanítóegyesületekre próbált támaszkodni. Elsőként 1918. december 31-én a *pápai keresztényszocialista tanítók* csatlakoztak, 1919. január 8-án pedig a *nagymarosi* állami elemi iskola tantestülete lépett be a szakszervezetbe. Szintén január elején alakították meg a fővárosi óvónők is a Keresztény Szocialista Tanítók Szakszervezetének keretében a *Keresztény Szocialista Óvónő Szakosztályt*.¹¹ A keresztényszocialista szervezetalakítás a szociáldemokratákkal való harc jegyében folyt,

⁹ Jövönk, 1919. január 1. „Kultúrprogram”. Vö.: Bellér i. m.; Néptanítók Lapja, 1919. január 9. „A keresztényszocialista tanítók szakszervezetének nagygyűlése”. A keresztényszocialista kultúrprogram után közli a lap a szocialista tanítók szakszervezetének 1918. december 30-i alakuló gyűlésén elfogadott program-tervezetét. A szocialista szervezet tehát majdnem egy hónap késéssel alakult meg. L. Néptanítók Lapja, 1919. január 9. „A szocialista tanítók szakszervezetének alakuló közgyűlése”.

¹⁰ Föv. Lt. IV—1428/a. 23. doboz, VII—1693/1919. A Ker Szoc. Tanítók Szakszervezetének 1919. február 15-i beadványa a Tanácshoz és Haller István 1919. február 19-i levele *Berinkegy Dénes* miniszterelnökhöz. A február 21-i tanácsülés elutasította a keresztényszocialisták érdekképviselteként való elismerését.

¹¹ Jövönk, 1919. január 15. „Taggyűlés”; uo. 1919. február 1. „Óvónők szervezkedése”.

például az óvónői szakosztály is a szociáldemokrata szervezet szakítása révén jött létre. A keresztényszocialisták fő ellenségüknek a szociáldemokratákat tartották, de nem helyeselték a „színtelen”, egyetemes oktatói szövetség létrehozására irányuló kísérleteket sem.¹²

A szervezkedés elengedhetetlen feltétele volt a hatékony agitáció és propaganda. Ennek érdekében 1919. január 1-én felújították a *Jövők* című keresztényszocialista pedagógiai folyóiratot. Az első szám programadó cikkeit a keresztényszocialista tanítómozgalom vezetői, GIESSWEIN SÁNDOR, KOCSÁN KÁROLY és BUDAVÁRY LÁSZLÓ írták. A demokratikus irányba, balfelét haladó GIESSWEIN és a szélsőjobb felé tendáló BUDAVÁRY között a középutat KOCSÁN KÁROLY „Beköszöntője” jelentette. „Most, amikor az egész világ belső berendezése megváltozott — írja a polgári demokratikus forradalomról — a legnagyobb átalakító munka ismét csak a tanítóságra vár . . . Régi, a lelkünkben zsongott eszmék bimbaját pattantotta ki a diadalmas népmozgalom. A mi lelkünkön kell átszivárogtatni a néplélekbe és gondoskodni arról, hogy ott mély gyökeret verjen. Köszöntjük az új világot a mi szent idealizmusunkkal.” KOCSÁN szerint a szervezetnek dolgozni kell a tanítóság anyagi és erkölcsi érdekeiért, de mindenekelőtt a *társadalmi béke megőrzéséért*. Ennek eszköze csak a vallásoktatás fenntartása és a valláserkölcös nevelés, hisz csak így lehet több kultúrával, jóssággal, nemességgel, jellemmel és becsülettel olyan embereket nevelni, akik ezt az országot „kereszténynek és magyarnak” akarják megtartani.¹³

GIESSWEIN *prelátus* szintén nemzeti és keresztény erkölcsi alapon látja megteremthetőnek a belső társadalmi békét és a világbékét egyaránt, de ugyanakkor őszintén támogatja a forradalom szociális és demokratikus törekvéseit, azokban saját elképzeléseinek, a pacifizmusnak, a szociális átalakulásnak és a demokratikus berendezkedésnek megvalósulását üdvözli. GIESSWEIN az új, de keresztény és nemzeti Magyarországot is csak mint erősen szociális keresztény demokráciát vélte felépíthetőnek, amely a pacifizmustól vezéreltetve beleilleszkedik az európai, sőt a világ népeinek közösségébe. Programja tehát a belső demokratizálódás, a „szociális igazság” érvényesítése, és a külpolitikában a népszövetségbe való bekapcsolódás, konkrétan az angolszász orientáció volt. Szerinte a nevelésnek is *pacifistának* kell lennie: a szabadság, egyenlőség, testvériség szellemében kell és lehet megteremteni a nemzetek szövetségét és testvériségét.¹⁴

GIESSWEIN demokratikus-keresztényszocialista koncepciójának ellenpólusát a „nemzeti-keresztényszocialista” BUDAVÁRY LÁSZLÓ fejtette ki ugyanitt. Egyetért azzal, hogy az iskolának is meg kell újhódnia, korszerű, szakszerű és demokratikus iskolát kell teremteni. De szerinte nem pacifista, demokratikus vagy szociális kultúrára, hanem elsősorban *keresztény-nemzeti* kultúrára van szükség, amelyet csak nemzeti keresztényszocialista alapon álló néptanítás szolgálhat.

¹² 1919. január 21-én a Nevelő Munkások Országos Szövetségének szervezetei Budapesten gyűlést tartottak, de ezt a szociáldemokrata tanítók megzavarták. A keresztényszocialisták szerint ebben a situációban nem lehet „színtelen” alapon szervezkedni: vagy a szociáldemokrata táborba, vagy a keresztényszocialistákhoz kell állni. L. *Jövők*, 1919. február 1. „Erők a Nevelőmunkások Országos Szövetségének gyűlésén”; uo. 1919. január 15. „Hírek”. A Nevelőmunkások programját közli *Bellér* i. m. és Néptanítók Lapja, 1919. január 23. „Nevelő Munkások Országos Szövetsége”. A híradás szerint a szövetség taglétszáma 4780.

¹³ *Jövők*, 1919. január 1. *Kocsán Károly*: „Beköszöntő.”

¹⁴ Uo. *Gießwein Sándor*: „A pacifista nevelésről”. A pacifista nevelésről I. *Dobos László*: A békére nevelés pedagógiájának hazai hagyományai. „A békére nevelés pszichológiája és pedagógiája” c. kötetben. Bp. 1963.

BUDAVÁRY programjában a nemzeti jelleg dominál, háttérbe szorítva a keresztény és szociális oldalt. GIESSWEIN és KOCSÁN békés hangvételével szemben felhívja a tanítókat, hogy „ridegen zárkózzanak el minden olyan törekvés elől, mely rajtuk keresztül és általuk akarja részeire bontani a magyarság erejét; csukják be fülüket a . . . felforgató eszmék elől, melyek a keblekben az átkos osztályharc magvait hintik el . . .”, azaz erélyes harcot hirdet a forradalmi tanítómozgalom, a szocialista eszmék ellen az oktatásügy területén is.¹⁵ BUDAVÁRY intenciói szerint a keresztényszocialista *Jövők* minden száma támadja a szocialista mozgalmat, és éles hangnemből polemizál a Néptanítók Lapjával.

Azonban sem a tanítómozgalom alakulása, sem pedig a magyar társadalom politikai fejlődésének iránya nem tette lehetővé a BUDAVÁRY-féle elképzelések realizálását. A keresztényszocialisták törekvéseire súlyos csapást mért az állam és az egyház (a vallásügyi és közoktatási tárca) szétválasztása, ennek a keresztényszocialista programot kereszttező minden konzekvenciájával együtt.¹⁶ A keresztényszocialisták tiltakoznak és kijelentik, hogy az állam és egyház szétválasztásához az októberi forradalom nem adott felhatalmazást a népkormányoknak. Ebben a kérdésben csak a nemzetgyűlés dönthet, amely szerintük jobboldali, nemzeti és keresztény többségű lenne. Továbbra is ragaszkodnak a „vallásos, népművelői” iskolához, s ha olyan sürgős a kormánynak, ám rendeljen el a kérdésben népszavazást, — javasolták a keresztényszocialisták.¹⁷ Az általános pártpolitikai keresztényszocialista mozgalom ellenforradalmi propagandájának is homlokterében állt 1919 elejétől a vallásoktatás megvédése, illetve ennek ürügyén a vallásos tömegek megszervezése ellenforradalmi céljaik érdekében. A vallásoktatás megvédéséért tehát politikailag szervezkedtek, hogy a hatalom eszközeivel avatkozzanak be a jövő formálásába.¹⁸ S ha a *Keresztény Szociális Néppárt* befolyását nézzük az ország még meg nem szállt területein, egy esetleges népszavazás vagy nemzetgyűlési választás esetén egyes megyékben (főleg Vas, Zala, Fejér, Veszprém és Heves megyében) nagyon is reális, országos viszonylatban pedig komoly veszélyt jelentett volna a szocialista és demokratikus politikára, a demokratikus forradalom vívmányaira nézve.¹⁹

A keresztényszocialista tanítók szakszervezete tehát megpróbált alkalmazkodni az új forradalmi helyzethez, beleilleszkedni a számára szokatlan hatalmi konstellációba. A szervezet törekvéseit magáénak vallotta a keresztényszocialista párt is, s ezért a mozgalmat messzemenően támogatta. A szakszervezet 1919. január 26-i vezetőségválasztó közgyűlésén a keresztényszocialista párt nevében HALLER ISTVÁN, a keresztényszocialista társadalmi egyesületek nevében pedig VASS JÓZSEF ígérte meg a szakszervezet támogatását. A mintegy 400 fő részvételével tartott közgyűlés az Ideiglenes Intéző Bizottság helyébe a szervezet elnökének

¹⁵ *Jövők*, 1919. január 1. *Budaváry László*: „A magyar iskola múltja és jövője”. 12. o. Ezt az irányzatot erősíti a mozgalmon belül *Prohászka Ottokár* is, aki a pécsi főiskolai hallgatók keresztényszocialista csoportjának írt levelében fogalmazza meg a *Budaváry* által is képviselt platformot. L. Néptanítók Lapja, 1919. január 2. „Aranykeresztes demagógia”.

¹⁶ A vallásoktatás fakultatív váttételével, a vallás magánüggé nyilvánításával, *Kunfi Zsigmond* közoktatásügyi miniszterségével stb. lényegében a szocialista törekvések realizálódtak. Ezt csak némiképp kompenzálta a felekezeti iskolák meghagyása és a *Gießwein*hez közel álló keresztényszocialista *Persán Adám* egyházügyi kormánybiztosi kinevezése.

¹⁷ *Jövők*, 1919. február 1. „Népitélet”

¹⁸ Uo. 1919. február 15. „Erő és hatalom” Ennek alátámasztására 1919. január 12-én a Vigadóban a keresztényszocialista párt vezetésével össz-felekezeti gyűlést tartottak a kötelező vallásoktatás mellett. L. Néptanítók Lapja, 1919. január 16. „Szemle”.

¹⁹ L. *Gergely Jenő*: Keresztényszocialisták az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalomban. *Történelmi Szemle*, 1969/1–2. sz. 26–65.

KOCSÁN KÁROLYT, főtitkárának ZIBOLEN ENDRÉT, titkárának REJTŐD TIBORCOT és BUDAVÁRY LÁSZLÓT választotta. A vezetőséget ellenőrző választmány az egyes szakosztályok intéző bizottságaiból állt.²⁰

A keresztényszocialista tanítómozgalom azonban egyre inkább defenzívába szorult. A proletárdiktatúra proklamálásáig csupán két új helyi csoport alakult. Az egyik 1919. február 19-én *Újpesten*, éppen csak a megalakulásig jutott el.²¹ A másik pedig február végén alakult *Székesfehérváron*. Itt szám szerint 48 tanító és óvónő — a helyi keresztényszocialista párttitkár kezdeményezésére — kilépett a szociáldemokrata szakszervezetből és keresztényszocialista alapra helyezkedett. Az alakuló gyűlésen parázs vita robbant ki az egység megbontását megakadályozni igyekvő szociáldemokraták és a kilépő keresztényszocialisták között. Az új helyi csoport vezetősége, hogy sorait megerősítse, felhívta a megye tanítóit is, hogy lépjenek be a keresztényszocialista szervezetbe.²²

A keresztényszocialista tanítómozgalom relatív eredményét jelzi, hogy 1919 márciusáig 1 000 tagot szerveztek be, bár ez a szám eltörpült a párhuzamos szocialista szervezet 22 000-es taglétszáma mellett.²³ A tárgyalt időszakban iskolatípusonként a következő hat szakosztály működését indították meg: az óvónői, tanítói, polgári iskolai, tanítóképzői, kereskedelmi iskolai és középiskolai szakosztályét.²⁴

A Tanácsköztársaság idején

A proletárdiktatúra proklamálásakor a keresztényszocialista tanító-szakszervezet működése megszűnt. A Tanácsköztársaság fennállása idején külön keresztényszocialista ellenforradalom vagy keresztényszocialista tanítószervezkedés nem volt, csak a szervezet egyes vezetői kapcsolódtak be az ellenforradalmi mozgalmakba és agitációba, mint például ANKA JÁNOS a PERÉNYI-féle ellenforradalomba.²⁵ A pedagógusok nagy többsége csatlakozott a proletárdiktatúrához, de a Tanácsköztársaság nehézségeinek fokozódásával nőtt az ingadozás közöttük is, és nem maradtak immunisak a „keresztény-nemzeti” agitáció iránt.²⁶

²⁰ Jövönk, 1919. február 1. „A Ker. Szoc. Tanítók Szakszervezetének közgyűlése.”

²¹ Nemzetnevelés, 1919. november 15. „Szervezkedésünk”.

²² Jövönk, 1919. március 1. „Ker. Szoc. Tanítók Szakszervezete Székesfehérváron.” A keresztényszocialista tanítók székesfehérvári szervezete március elején Prohászkaától memorandumban követelte sérelmeinek orvoslását. Kérték az egyházmegyei tanítógyűlés összehívását, egyházmegyei világi főtanfelügyelő és a járáások élére kerületi tanfelügyelők választását, a plébánosok felmentését az igazgatói tisztségek alól, s helyükbe tanítók kinevezését, valamint a tanítók felmentését a hitoktatás ellátása alól. A március 11-re összehívott gyűlésen a tanítók már „fellázdáltak” Prohászka gyámkodása ellen. L. Néptanítók Lapja, 1919. március 13. „A felekezeti tanítók is mozgolódnak”.

²³ Nemzetnevelés, 1919. október 15. „Szervezkedésünk!”

²⁴ Uo. 1919. november 15. „Szervezkedésünk.”

²⁵ L. Gergely Jenő: A keresztényszocialisták a Tanácsköztársaság idején. Világosság, 1970/3. sz. Főv. Lt. IV—1428/a., 26. doboz, VII—9619/1920. *Csermelyi Aladárné* tanítónő lakásán — aki a keresztényszocialista polgári iskolai szakosztálya vezetője volt — több összejevetelt tartottak. *Csermelyiné* javasolta, hogy lépjenek be a szocialista tanítószakszervezetbe és ott az „illegális keresztényszocialista ellenzékét” képviseljék. A Tanácsköztársaság leverése után a keresztényszocialista tanítók csupán azt tudják „érdemül” felhozni, hogy a proletárdiktatúra alatt is „az eszme élt” — de a mozgalom nem. L. Néptanítók Lapja, 1919. október 30. „Nemzetnevelés”.

²⁶ L. Kőte Sándor: A magyar nevelésügy . . . i. m.; „A szocialista tanítómozgalom Magyarországon . . .” i. m.; Kőte Sándor: A közoktatásügy néhány kérdése a Tanácsköztársaság idején. Pedagógiai Szemle, 1959/3. sz.; Bellér Béla: A Magyar Tanácsköztársaság iskolapolitikája. Uo. 1969/3. sz.; Kelen Jolán: A Magyar Tanácsköztársaság iskolareformja. Uo.; Szabolcs Ottó: Pedagógusok a polgári demokratikus forradalomban és a Tanácsköztársaság idején. i. m.; Szabolcs Ottó: Pedagógusok a Magyar Tanácsköztársaságban. Magyar Pedagógia, 1919/3. sz.

A keresztényszocialistáknak bizonyára volt szerepük a Tanácsköztársaság elleni agitációban, a propagandában, a pszichológiai hangulatkeltésben. A vallásos gondolkodású, főleg kispolgári és falusi néprétegeknél ez meglehetősen hatásos volt. A Tanácsköztársaság vezetői közül például LANDLER JENŐ világosan látta, hogy az ellenforradalom centruma a Dunántúlon a vallás kérdésében a parasztság fellázítása. Ezért fokozott óvatosságra intett és taktikai engedményeket javasolt a vallás kezelésénél. Bizonyára *hasznos taktikai engedmény lett volna, ha a proletárdiktatúra hivatalosan a fakultatív vallásoktatás álláspontjára helyezkedik.* Bár a Tanácsköztársaság részéről 1919. március 29-én kiadott XXIV. sz. rendelettel megtörtént az állam és az egyház szétválasztása, s ebből logikusan következett a kötelező iskolai vallásoktatás eltörlése, mégis következtelenségre, bizonytalanságra és a helyi szervek esetenkénti helytelen eljárására adott lehetőséget a vallásoktatás szabályozásáról szóló központi rendelkezés elmaradása. Az oktatásügy területén a reakció így esetenként a siker reményében agitálhatta a vallásoktatás eltörlése ellen, igyekezett a „vallásszabadság megvédése” ürügyén nyugtalanságot kelteni, és kijátszani a Tanácsköztársaság rendeleteit.²⁷ Valóban, a kötelező hitoktatás eltörlésének nem volt olyan széles társadalmi bázisa, mint az iskolák államosításának, s voltak helyek, ahol nem hajtották azt végre következetesen.

A proletárdiktatúra napjai alatt azonban a keresztényszocialista tanítómozgalom volt tagjai semmit sem tudtak vagy mertek érdemben tenni a kötelező vallásoktatás védelme ürügyén a forradalmi iskolapolitika ellen, s ennek eredményeit csak az ellenforradalom felülkerekedése után segíthettek megsemmisíteni.

A fehérterror éveiben (1919 augusztus — 1922)

A keresztényszocialista tanítók szervezetének működése a Tanácsköztársaság megdöntése után 1919 augusztus végén indult újra. Ekkor a *Keresztény Szociális Gazdasági Párt Tanítói Szakszervezeteként* bontotta ki „a keresztény és nemzeti kultúra lobogóját... Az egyesületi élet a régi becsületes programmal indult meg újra augusztus havában. — írja a Néptanítók Lapja. — A program csak annyiban változott, amennyiben a közelmúlt szomorú tapasztalatait figyelembe véve még szilárdabban... tör lándzsát eszményei mellett. Súlyt ad a szakszervezet mozgalmának az a körülmény, hogy ez a szakszervezet magában egyesíti a tanügyi munkások minden rétegét. Alosztályai... egységes vezetés alatt állván speciális gazdasági érdekeik mellett egységesen szolgálják az új, keresztény és nemzeti Magyarország kultúráját... Külön figyelmet érdemel az a tény, hogy a szakszervezet szerves részét képezi... a Keresztény Szociális Gazdasági Pártnak...”²⁸

A Keresztény Szocialista Tanítók Szakszervezetének hivatalos közlönye — a Jövőnk utóda — *Nemzetnevelés* címmel október 15-én jelent meg, KOCSÁN KÁROLY szerkesztésében. Beköszöntőjükben az „öntudatra ébredés” jegyében a nemzeti, keresztény kultúráért, keresztény Magyarországért hirdetnek harcot. S a keresztény nemzeti Magyarország felépítésében kijelölik a pedagógusok

²⁷ *Köte Sándor*: „A közoktatásügy néhány kérdése...” i. m. 226.

²⁸ Néptanítók Lapja, 1919. október 30. „Egyesületi élet”; Uo. „Nemzetnevelés”; Nemzeti Újság, 1919. szeptember 28. „Pártszervezkedés”. Az 1919. augusztus 1. és szeptember 27. között alakult szakszervezetek között felsorolja a Keresztény Szocialista Tanítók és Tanárok Szakszervezetét. L. még Pápa és Vidéke 1919. október 3. „A tanítók szakszervezete.”

feladatát is. „Talpraállítani ezt az országot; áldozatkészséget oltani a népbe; egy-egyé kovácsolni a nagy munkában a keresztény magyarságot; önzetlen, a hazaszeretetéből fakadó nemzeti munkára nevelni és bírni a népet; ... Reánk, csak reánk vár a valláserkölcös irányú nemzetnevelés nagy, nehéz munkája, ... reánk vár a feladat, hogy a keresztény Magyarország megújulásának nagy és szent munkájába bevonjunk mindenkit, aki keresztény és magyar, hogy az új Magyarország az ezeréves keresztény magyar állam alapjain épüljön föl s mindenkor a magyar, a keresztény eszme vezesse ezt az országot.”²⁹

A megindult szervezkedés tehát *nemzeti és keresztény szocialista alapú* volt. A szervezetbe tanárok, tanítók és óvónők léphettek be. Az 1918 őszén létesült hat szakosztály mellé hetedikként alakult most a magántanítók szakosztálya. A központi szervezet kiépítése mellett azonban nagyon vontatottan haladt a helyi csoportok alakítása. Az újpesti még 1919. február 19-én kezdte volna meg működését, de a közbéjött forradalom miatt csak szeptember 11-i újjáalakulása után kezdett érdemileg dolgozni. 1919. október 25-i gyűlésükön a szegedi keresztényszocialista tanerők kiléptek a szociáldemokrata szervezetről és megalakították a keresztényszocialista tanárok és tanítók szakcsoportját.³⁰ Esztergomban a hercegprimás jóindulatú támogatásával 1919. november 9-én alakult meg a helyi csoport, de tevékenysége csak néhány kulturális rendezvényre korlátozódott.³¹

Bár a keresztényszocialista pedagógus szervezet ereje minimális, mégis figyelmet érdemel, ugyanis az első ellenforradalmi kormányokban az ideológiai és kultúrpolitikai kérdésekkel foglalkozó tárcák birtokosai a keresztényszocialisták voltak.³² Ennek egyik oka kétség kívül az állam és a katolikus egyház szoros kapcsolata, a klérus szerepvállalása az ellenforradalomban. A „lélek megdolgozása”, a pszichológiai hadviselés közös feladatuk volt. Az egyház és állam közti egyik fontos kapcsolat volt a *vallás- és közoktatásügyi minisztérium*. Ennek élére tehát mindenképpen megfeleltek a keresztényszocialista vezetők, akik szoros kapcsolatban álltak az egyházi hierarchiával. De erre a pozícióra predesztinálta őket ideológiai felkészültségük, a haladó eszmék és mozgalmak elleni több évtizedes harcban szerzett tapasztalataik, propaganda eszközeik és a kispolgári-értelmiségi rétegek egy jelentős része feletti befolyásuk is.

A forradalom fizikai likvidálására elegendő volt a fehérterror és az intézményesített diktatúra, de „az élő forradalmi gondolatot” is meg kellett volna semmisíteni az ellenforradalomban.³³ A keresztényszocialista politikusok tudták legjobban, hogy nemcsak a forradalmi tömegek a veszélyesek, hanem a forradalmi eszmék is. A haladó eszmék elleni harc vezetését az államhatalom részéről a VKM és a kifejezetten erre a célra létrehozott propaganda-minisztérium vette kezébe. Ez utóbbit a keresztényszocialista propaganda irányítója, HALLER ISTVÁN „testére szabták”, és 1919 augusztustól novemberig működött. HALLER ISTVÁN programjává tette a nemzeti érzés, a „fajszereget” erősítését, s hogy a világot az ellenforradalom érdekeinek megfelelően

²⁹ Nemzetnevelés, 1919. október 15. „Beköszöntő”.

³⁰ Szegedi Új Nemzedék, 1919. november 6. „A szegedi keresztényszocialista tanerők memorandumja”.

³¹ Nemzetnevelés, 1919. november 15. „Szervezkedésünk”. A pápai keresztényszocialista párt 1919. október 3-án felszólította a tanítókat, hogy alakítsák meg keresztényszocialista szervezetüket. 1919. november 7-én meg is alakult a pápai tanárok és tanítók keresztény nemzeti egyesülete, de nem lépett be a keresztényszocialista pártba. L. Pápa és Vidéke, 1919. okt. 1. „A tanítói kar ...” uo. 1919. október 27. „Pápa Város és Vidéke Tanárok és Tanítók Keresztény Egyesülete”; uo. 1919. november 9. „Hírek”

³² OL. Filmtár Mt. jkv. 11 595 doboz. 1919. augusztus 16-i és a köv. jkv.-k Huszár Károly 1919. augusztus 16-tól Imre Sándor utódként a Friedrich-kormányokban 1919. novemberig kultuszminiszter. 1919. november 1-től 1920 végéig a különböző kormányokban Haller áll a VKM élén, s 1920 decemberben a Teleki-kormányban is keresztényszocialista, Vass József veszi át tőle a minisztériumot. Imre Sándorról és a kurzus VKM-jéről. *Heksch Ágnes*: Imre Sándor művelődéspolitikai rendszere. Bp. 1969.; Főv. Lt. Bp-i Kir. Ügyészség. 1920—IV—5/14. Imre Sándor felj.

³³ Pogány József: A fehérterror Magyarországon. Wien. 1920. 127.

tájékoztassa a magyar valóságról, legalább részben semlegesítse az emigráció propagandáját. Hangoztatta, hogy a Tanácsköztársaság „agitációinak a hatását meg kell semmisíteni . . . A megújhódás lelki feltételeinek megteremtése lesz a propaganda minisztérium feladata.”³⁴

HUSZÁR KÁROLY kultuszminiszter fő feladatának tekintette a forradalmakban „kompromittált” tanszemélyzet felelősségre vonását, az iskolák és a kulturális élet megtisztítását a „forradalmi mételetől”.³⁵ De HUSZÁR nem tartotta elegendőnek az ifjúság „keresztény és nemzeti” szellemben való nevelését, hanem gondoskodni kívánt a pedagógusok átformálásáról is. 1919 november elején külön tanfolyamot, ún. „szabadoktatói kurzust” indított reprezentatív előadókkal a felnőtt oktatásban részt vevők számára, hogy ezen tisztázzák a feladatokat és az új kultúrpolitika elveit. „. . .arra is gondolnunk kell, — mondta a tanfolyam megnyitásakor HUSZÁR, — hogy a felnőttek szívéből, lelkéből és elméjéből kigyomláljunk minden gázt, amelyet az elmúlt forradalmak a lelkekben és elmékben maguk után hagytak”. Helyettük „. . . új kultúrdeált kell kitűzni a nemzet számára”, ami tulajdonképpen három dolgot jelent: bátor nacionalizmust (nemzeti eszme), keresztény erkölcsöt (keresztény eszme) és szociális gondolatot (szociális demagógia).³⁶

HALLER és HUSZÁR programját: a pedagóguspálya megtisztítását a „destruktív” elemektől s helyükre a keresztény nemzeti ideológia hű képviselőit ültetni, a keresztényszocialista nemzetnevelők szervezete is magáévá tette. 1919 októberben a keresztényszocialisták örömmel konstatálják, hogy a fővárosban a „tisztítómunka megindult, mi bizalommal, de éber figyelemmel is kísérik azt, s a főváros keresztényszocialista tanítói nevében követeljük is, hogy azok a főbűnösök, akik keresztény és magyar voltunkért üldöztek, kiűztek minket az iskolából, . . . többet ne tehessék be lábukat az általuk lezüllesztett iskolába, s mindnyájan nyerjék el méltó büntetésüket. A főváros tanítóságának egyöntetű elhatározása az, hogy azokkal az emberekkel együttműködni többet nem fog, s kívánja, hogy számonkéressenek mindazok, akik a rombolásban résztvettek.”³⁷ Megelégedéssel nyugtázzák, hogy eddig már 17 pedagógust elbocsátottak és 396-ot felfüggesztettek állásából, illetve vizsgálat alá helyeztek, de ezt még csak a tisztító munka kezdetének tartják. Az elbocsátottak között olyan neveket találunk, mint BOLGÁR ELEK, LENGYEL GYULA, FÁBER OSZKÁR, FOGARASI BÉLA, SOMOGYI BÉLA és mások. 1919. november 15-ig már 270 eljárást lefolytatnak és „kommunista üzelmek” miatt 134 elbocsátással végződött. A keresztényszocialisták sajnálkozva állapítják meg, hogy az elbocsátottaknak csak mintegy 30⁰/₀-a volt a „destruktív fajhoz” tartozó, azaz zsidó származású.³⁸

³⁴ Keresztény Szocializmus, 1919. aug. 20. „Haller miniszter a propagandaminisztériumról”

³⁵ Balázs Béla szerk.: „A klerikális reakció a Horthy-fasizmus támasza” Dokumentumok I. 1919—1930. 362—363. Bp. 1953. A VKM 1919 végéig 179 könyvet tett indexre, pl. a marxizmus klasszikusait, Lenin, Bucharint, Trockijt, valamint Proudhon, Bebel, Jaures, Loria stb. mellett Szabó Ervin, Garami, Vanczák, Weltner írásait, de már a polgári demokrata Masarykot is! L. Pogány i. m. 127—128.

³⁶ Huszár Károly: „A felnőttek oktatásának jövő irányelvei”, Bp. 1921. 4.; Nemzetnevelés, 1919. november 1. „A keresztény kultúra iránya”; Néptanítók Lapja, 1919. december 4. Huszár Károly: „A felnőttek oktatásának jövő irányelvei”.

³⁷ Nemzetnevelés, 1919. október 15. „Budapest közoktatásügye.”

³⁸ Uo. 1919. november 15. „A kommün áldozatai” L.: Simon Gyula: Fegyelmi eljárások pedagógusok és diákok ellen a Magyar Tanácsköztársaság bukása után. Pedagógiai Szemle, 1959/3.; Szabolcs Ottó: Pedagógusüldözések Budapesten a Tanácsköztársaság bukása után. Uo.; Balogh Sándor—Szabolcs Ottó: Pedagógusok a két világháború között. 1919—1948. Bp. 1963.

A keresztényszocialista tanítómozgalomban 1919 őszén azonban még nem érvényesült egyértelműen az „intranzigens” irány. Ennek egyik oka a katolikus tanítóegyesületekkel való szoros összefonódás, valamint az Országos Katolikus Tanügyi Tanács felügyelete volt, melynek elnöke GIESSWEIN SÁNDOR, főtitkára pedig KOCSÁN KÁROLY.³⁹ GIESSWEIN 1919. november 1-i erősen megcenzurázott vezércikkében *a nemzeti szellem és a humanizmus demokratikus egységén alapuló nevelési-oktatási program* irányelveit fejt ki. Szerinte a legfontosabb feladat, hogy az emberekben megteremtsek a „lelki békét”. A nevelés alapja csak az egyéni lélek művelése lehet. GIESSWEIN úgy véli, hogy a nevelésnek is az új demokráciát, a keresztény erkölcsi alapon felépülő új világrendet kell szolgálni. Ennek kapcsán állást foglal a kor legtöbbet emlegetett „divatos” elméleteivel szemben. Szerinte Európában egy „neomachiavellizmus” van kialakulóban, amely az európai kultúra komoly veszedelme. Az európai béke érdekében a fajok és népek harmonikus együttműködésére van szükség. A faji kérdéstről szólva elveti a CHAMBERLAIN-féle faji determinizmust. A keresztény nemzeti irányzat antiszemitizmusával szemben leszögezi, hogy „a zsidókérdésnél mondjuk el mi is a zsidókkal együtt a mea culpát . . .” A sportban és a cserkészletben ne essünk túlzásokba, — írja — mert „az iskolának nem az a célja, hogy a kaszárnyára készítsen elő. A jövő pedagógiájának . . . nem az a célja, hogy katonanép képezzen ki, hanem az, hogy férfiakat neveljen, kik kulturális hagyományokat vannak hivatva továbbítani és fejleszteni, munkával, nem pedig robbanóanyagokkal. Az európai művelődés sorsa attól függ, vajjon sikerül-e a népeket olyan irányba terelni, hogy a béke gondolat a harcigondolat fölé kerekedjék. Azért kell a nevelésnek nemcsak nemzetinek, hanem nemzetfölöttinek is lennie.” A sovinizmussal hadakozva kiemeli, hogy „a nevelésnek nem szabad a saját nemzetét kiemelni a többi közül, mintha a többi nem is léteznék. A nemzeti érzelem egészen más dolog, mint az a beteges nemzeti öntetszelgés, mely a nemzeti egoizmust minden nemzet fiánál kiállhatatlanná teszi. Amit GOETHE mond, hogy az önző ember a saját értékét emészti, az áll a nemzetekre nézve is. A történelem tanításánál azért nemcsak arról kell beszélni, hogy mit nyújtott saját nemzetünk másoknak, hanem arról is, mit nyújtottak mások nekünk. Az igazi nemzeti nevelés csak nemzetközi neveléssel egybekötve lehet áldásos és viszont.”⁴⁰

GIESSWEIN demokratikus, humanista és „internacionalista” törekvései azonban alulmaradtak a tanítómozgalomban is. Helyette HALLER ISTVÁN gyakorolt jelentős befolyást a keresztényszocialista nemzetnevelőkre. 1919. december 6-i közgyűlésükön HALLER is megjelent és együtttérzéséről biztosította a keresztényszocialista tanítókat. ZIBOLEN ENDRE főtitkári beszámolója után KOCSÁN KÁROLY elnök „megemlékezett a tanítótság szerepéről a proletárdiktatúra alatt, s fájdalommal adott kifejezést, hogy a népnevelők oly nagy sokasága megfeledkezett nemzetének tartozó szent kötelességeiről.” Most a „csorbát” kiköszörülendő, határozatba ment, hogy csak azok taníthassanak, akik azonosítják magukat a keresztényszocialista, tágabb értelemben a keresztény-nemzeti irányzattal.⁴¹

HALLER 1920 újról szóló nyilatkozatában kijelentette: „Elsősorban azt tekintem főfeladatommak, hogy az iskolákat alaposan megtisztítsuk a bolsévista elemektől . . .” Nem elégedett meg elődje, HUSZÁR erélyességével, ezért elrendelte,

³⁹ Nemzetnevelés, 1920. március 15.

⁴⁰ 1919. november 1. *Giesswein Sándor*: „Nemzeti szellem és emberiség a nevelésben”.

⁴¹ Néptanítók Lapja, 1919. december 25. „A Keresztény Szocialista Tanítók Egyesülete”; Nemzetnevelés, 1919. december 15. „Nagygyűlés”.

hogy „az összes jegyzőkönyvek, amelyeket tanerők ellen indított fegyelmi vizsgálatokról felvettek, hozzám felülvizsgálás céljából felterjesztessenek. Gondoskodni fogunk róla, — fenyegetőzött, — hogy egy tan férfiú se kerülhessen vissza a katedrára, ha a vörös uralom előkészítésében vagy fenntartásában vétkes. . . . A bűnösökre könyörtelenül lesújtunk.”⁴² HALLERnak ez az ígérete nem bizonyult üres szólamnak. Már 1920. január 1-én egyedül a fővárostól 500 ügyet terjesztettek fel hozzá és folytattak le eljárást a fenti indoklás alapján.⁴³

1920-ban azonban már nemcsak hogy GIESSWEIN, hanem HALLER sem felelt meg mindenben az ébredőkhöz közeledő keresztényszocialista nemzetnevelők igényeinek. Különösen a „Centrum” keresztényszocialista főiskolai hallgatók szervezete, — amely 1918—19 fordulóján BANGHA BÉLA oldalán döntő részt vállalt az Ébredő Magyarok Egyesületének megszervezésében, — kezdett korán, már 1920. márciusában „radikálisabb” tanügyi politikát követelni a kormányzattól. „A keresztény szocializmus csak akkor érvényesül a magyar iskolaügyben, tanításügyi politikában, — írja 1920. március 15-i levelében a „Centrum” könyvtárosa, — ha nem ma ennek, holnap annak a pedagógiai egyéniségnek egyoldalú, ellentétes elgondolásaihoz alkalmazkodnak a mindig évtizedekre döntő jelentőségű reformok, hanem a Vass- és Prohászka-féle *hungarizmus* tervéhez.”⁴⁴ Így egyes keresztényszocialista nemzetnevelők egyre messzebb kerülnek nemcsak a giessewini, hanem a HALLER-féle kultúrpolitikától is.

A keresztényszocialista pedagógus szervezet 1920. márciusáig egyszer sem adott hangot *tagjai gazdasági követeléseinek*. Ekkor azonban már „. . . a szemérmes szegénység nem bírja tovább. Elég volt. Az eddig némán viselt nyomor szólal meg belőlünk.” — írja KOCSÁN KÁROLY. Eddig „megértésből” hallgattak, de most a magyar értelmiség eljutott az önfeláldozás utolsó stációjáig. Kérik „az éhhalál küszöbén” a gazdasági nyomor enyhítését. Különösen súlyossá tette a pedagógusok helyzetét a 4 000 állami és 5 000 felekezeti menekült tanító összezúfolódása a fővárosban.⁴⁵

Az Esztergomi Keresztény Szocialista Tanítók Szakszervezetének 1920. május 6-i gyűlésén HALLER ISTVÁN a két forradalom „erkölcsromboló hatását” ecsetelve kifejtette, hogy a „lelkekbe beoltott bűnök kiirtása, helyükbe a nemesebb érzelmek visszaplántálása” a tanítóság feladata, s hogy ezt elvégezhesse, nem lehetnek anyagi gondjai. ZIBOLEN ENDRE ugyanitt másképpen érvelt:

„Az ország sorsa és a magyar haza felemelése ma már nem az úgynevezett középosztályon és arisztokrácián, hanem a magyar népen múlik. A tanítóságnak is a munkáskézhez kell csatlakoznia, amely kéz becsületét és fáradozását származásánál fogva otthonról ismeri, a tanítóságnak is a szociális gondolatok katonájává kell szegődnie, hogy a magyar nép mielőbb visszanyerje erejét. A tanítóság nem azért kér több kenyeret, hogy nyugodtan élhessen, hanem azért, hogy nyugodtan dolgozhasson.”⁴⁶

⁴² Nemzetnevelés, 1920. január 1. „Haller közoktatásügyi miniszter nyilatkozata”. A keresztényszocialista Haller István kultuszminiszter nevéhez fűződik az első antiszemita indoklás numerus clausus. (1920. XXV. tc.) L. Haller István: „Harc a numerus clausus körül” Bp. 1926.

⁴³ Balázs Béla szerk.: „A klerikális reakció . . .” i. m. 49.; Nemzetnevelés, 1920. január 1. A Ker. Szoc. Tanítók Szakszervezetének 1919. december 29-i gyűlésén átiratban fordultak az igazságügyminiszterhez, hogy a letartóztatott tanítók ügyeit sürgősen vizsgálják ki, s a bűnösöket méltányosan büntessék meg, de az esetleges ártatlanokat engedjék szabadon. L. Néptanítók Lapja, 1920. január 15. „A Ker. Szoc. Tanítók Szakszervezetének gyűlése.”

⁴⁴ Nemzetnevelés, 1920. március 15. ifj. Gobbi Károly levele.

⁴⁵ Uo. 1920. március 1. Kocsán Károly: „A szemérmes szegénység”. A ker. szoc. tanítók egy része az — elsősorban állás reményében csatlakozott — menekültek közül került ki.

⁴⁶ Néptanítók Lapja, 1920. január 10. „Egyesületi Élet. Az Esztergomi Ker. Szoc. Tanítók Szakszervezete”.

Egyértelműbbé teszi ZIBOLEN gondolatmenetét az Újpesti Keresztény Szocialista Tanítók Szakszervezetének 1920. május 15-i rendes évi taggyűlésén elmondott beszéde. Itt, mint a helyi szervezet elnöke, kijelenti: „Idealisták és demokraták vagyunk. Anyagi helyzetünk javításán dolgozhatunk anélkül is, hogy megtagadjuk az Istent, hazát és családot. A múlt bebizonyította, hogy tagadással nem lehet dolgozni...” A forradalmi „rombolás” helyett ZIBOLEN szerint az „erőket szervezni kell, a népet fel kell világosítani, a kereszténység tanait érvényesítve kell lépést tartani a haladó szellemmel. A tanítóság feladata, hogy a néppel foglalkozzék, közeledjünk hozzájuk, emeljük fel magunkhoz őket. A néppel karöltve dolgozzunk anyagi helyzetünk javításán.”⁴⁷ A szakszervezet erőteljes gazdasági akciói azonban sorra kudarccal végződtek. Az újpesti helyi csoport például élelmiszersegélyt kért a tanácstól, de „sajnos, mindenütt eredménytelenül jártunk”. — állapítják meg rezignáltak.⁴⁸

Az eredménytelenség nyomában járó elégedetlenség 1920 őszére felszínre hozta a válság jeleit a mozgalomban. 1920. szeptember 26-i tisztújító közgyűlésükön ZIBOLEN ENDRE főtitkár beszámolója szerint a szervezett fennállása idején elsősorban kultúrelőadásokat tartott. Az új elnök ekkor a már ébredő-keresztényszocialista BUDAVÁRY LÁSZLÓ lett. Ezzel a közgyűléssel a keresztényszocialista tanítómozgalom új fejezet kezdődött.

Az új vezetés lázas erővel indította meg a szervezést az egész országban.⁴⁹ A közgyűlésen létrehozott új választmány 1920. október 29-én értekezletet tartott. Ennek határozata értelmében a szakszervezet egyesületté alakult át, *Keresztény Szocialista Nemzetnevelők Országos Egyesülete* címmel. Mindez nem jelentett pusztán névváltozást, hanem azt is, hogy a keresztényszocialista gazdasági—szakszervezeti alapról a mozgalmat az általános társadalmi—egyesületi forma és a nacionalista-fajvédő eszmei alap felé „fejlesztették tovább”, illetve így kívánták végképp lehetővé tenni a mozgalomban még néha jelentkező demokratikus és szociális tendenciákat. BUDAVÁRY programjában első helyen a keresztényszocialista tanítószervezetnek a fővárossal való elismertetése állt. Célul tűzte ki az eddig kis létszámú és gyenge szakszervezetnek erős, országos egyesületté való kiépítését, valamint egy új „kulturprogram” kidolgozását.⁵⁰ A keresztényszocia-

⁴⁷ Uo. „Az Újpesti Ker. Szoc. Tanítók Szakszervezete”. Az újpesti csoport élén Zibolen Endre a felülkerekedő Budaváry-féle irányvonallal szemben is igyekszik kitartani a „tiszta” keresztényszocializmus, a demokratikus és szociális, ugyanakkor keresztény és nemzeti program mellett. L. uo. 1920. október 21. „A Ker. Szoc. Tanítók Újpesti helyi csoportja”.

⁴⁸ Nemzetnevelés, 1921. február 1. Egyéb akciói közül megemlíthetjük pl. hogy a Ker. Szoc. Tanítók Szakszervezete 1920. április 21-én küldöttségileg kérte Hallert a fővárosi iskolák államosítására és a létminimum megállapítására. L. Néptanítók Lapja, 1920. máj. 13. „Hírek”.

⁴⁹ Néptanítók Lapja, 1920. október 1. „A Keresztényszociális Oktatók Szervezetének tisztújító közgyűlése”; Nemzetnevelés, 1920. október 15. „Közgyűlés”.

⁵⁰ Nemzetnevelés, 1920. október 15. „Közgyűlés”. Az 1920. október 29-i választmányi értekezlet határozata kimondja: „Keresztényszociális Nemzetnevelők Országos Egyesülete... legszélesebb körben erős propagandát indít azért, hogy Magyarország minden keresztény (keresztyén) tanára, tanítója és óvója, iskolafajra és nemre való tekintet nélkül, haladéktalanul lépjen tagjai sorába. A cél: olyan hatalmas egyesület megteremtése, mely végre teljes sikerrel szállhat síkra a tanítórend érdekeiért.” A Budaváry által szerkesztett felhívás szerint az egyesületbe beléphetnek más tanítószervezetek tagjai is, mert ez általános, egyesületek „feletti” jellegű lesz! „Ez a szervezet segít és oltalmaz egyéneket és összességet, küzd a jobb jövőért, küzd az erkölcsi és anyagi elismerésért, harcol igaz jogainkért és méltán kiérdemelt emberies bánásmódért, síkra száll a magyar kultúra felvirágoztatásáért, de minden küzdelmében nem az egyéni érdekeket helyezi előtérbe, hanem a Haza szent érdekeit, nem a tanítóság ügyeivel törődik csupán, de végső és legfontosabb célja: a hatalmas, egységes keresztény magyar nemzetnek mindenáron való boldogítása” — fejeződik be a „Felhívás”. L. Néptanítók Lapja, 1920. november 11. „Keresztényszocialista Nemzetvédők Országos Egyesülete”.

lista szakszervezeti központ kimutatása szerint 1920. június 30-án csupán a magántanítók szervezetének 2 000 tagja volt.⁵¹ Az ismételt erőfeszítések eredménytelenségét jelzi, hogy az újpesti helyi csoport taglétszáma még 1921. február 1-én is csak 176 fő (143 nő és 33 férfi) volt.⁵² 1921 végéig a szervező munka eredményeként mindössze egy helyi csoport alakult meg Miskolcon.⁵³

Amikor a konszolidáció előszeként, a második TELEKI-kormányban HALLERT a Bethlenéhez közel álló „realista” VASS JÓZSEF követi a kultuszminiszteri székben, a keresztényszocialista nemzetnevelők és VASS is gyorsan egymásra találtak. Az egyesület elhatározta, hogy HUSZÁR kezdeményezését folytatva, havonta pedagógiai továbbképzést rendez. Az elsőt 1921. február 26-án maga VASS JÓZSEF nyitotta meg.⁵⁴ A „felnőttoktatás” szerves részét képezte a *Keresztény Szocialista Szakszervezetek Országos Központja* által az 1920/21, 1921/22. és az 1922/23-as tanévben indított ún. „továbbképző tanfolyam”-sorozat. A keresztényszocialisták szerint a szakszervezeteknek nemcsak gazdasági és szociális feladataik vannak, hanem kulturális-nevelő funkcióik is. A Tanácsköztársaság leverése óta szinte teljesen szünetelt a kulturális munka a szakszervezetekben. 1921-ben a keresztényszocialista központ felszólította a szakszervezeteket, hogy dolgozzanak ki kulturális-oktatási munkaterveket.⁵⁵ Ezekből a tervek közül 1921 szeptemberében a polgári iskolai továbbképző-, a népfőiskolai tanfolyam és az írás-olvasás tanítás realizálódott. A szakszervezeti központ német nyelvtanfolyamot is indított. A szakszervezetek és egyesületek tagjai részére belső és meghívott előadók minden pénteken este előadásokat tartottak a legkülönbözőbb témákból.⁵⁶ Budapesten heti egy alkalommal tartották a polgári iskolai szintű és a kereskedelmi-népfőiskolai kurzusokat. Az 1921/22-es évben például az előbbin 54, az utóbbin pedig 800 ipari munkás vett részt. A tanfolyamok célja az volt, hogy a munkásság körében népszerűsítsék a keresztényszocializmust, a keresztény nemzeti eszméket.⁵⁷ Ezt a célt szolgálta a Keresztény Szocialista Gyermekevédő Szervezet is, amely évi kilenc *szülői értekezlet*én a szülők „keresztény nemzeti világnézetét” kívánta elmélyíteni. A szervezet alapszabálya kimondta, hogy célja „a keresztény munkásságnak és keresztény társadalomnak erejét tömöríteni avégből, hogy a munkásgyermeket erőssé . . . tehessük és keresztény nemzeti nevelését előmozdítsuk.”⁵⁸

A „keresztény nemzeti megújulás” fontos eszköze volt az ifjúság vallásos nevelése, istenfélelemre és a törvények tiszteletére való oktatása is. A Keresztény Szocialista Nemzetnevelők Országos Egyesülete 1921. június 15-én ebben a szellemben azt kérte a Fővárosi Tanácstól, „tegye lehetővé, . . . hogy az iskolaév

⁵¹ „A szakszervezeti szabadság Magyarországon”. A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal tájékoztató bizottsága által gyűjtött okmányok. 1920. augusztus—szeptember. Bp. é. n. 15.

⁵² Nemzetnevelés, 1921. február 1.

⁵³ Nemzeti Újság, 1921. november 18. „A miskolci tanítók keresztényszocialista szervezkedése.” A szervező gyűlés november 16-án volt. A vármegyei általános tanítóegyesületek nem támogatták a szervezkedést. Pl. a Vas-vármegyeiek 1921. május 9-i közgyűlése lehetővé tette ugyan a nemzetnevelők egyesületéről a tájékoztató megtartását, de a tagok egyéni elhatározására bízta a belépést. L. Néptanítók Lapja, 1921. június 9. „A Vasvármegyei Ált. Tanítóegyesület”.

⁵⁴ Nemzetnevelés, 1921. március 15. „A jövőt a nevelés menti meg”; Néptanítók Lapja, 1921. március 24. „Egyesületi élet”.

⁵⁵ A Nép, 1921. július 16. „A szakszervezetek nevelőmunkája”.

⁵⁶ Szakszervezeti Élet, 1921. szeptember 20. „A tudomány hatalma”.

⁵⁷ Fővárosi Levéltár. Fővárosi Tanács ügyosztályainak iratai. VII. 6604/21. alapszám, 123.965 — VII. 1921. október 12. és VII. — 6.118/22. alapsz. 86.825 — VII. 1922. júl. 12.

⁵⁸ Uo. VII-8.035/21. alapsz. 134.024-VII. 1921. Az értekezletek témái pl. „Magyarország jövője”, „A társadalom talpköve”, „Miért erős Németország” stb.

befejezése után—közvetlenül a bizonyítványok kiosztása előtt — valamennyi gyermek együttesen vehessen részt a saját egyházi szertartásuk értelmében megtartandó hálaadó Isten-tiszteletben.”⁵⁹ A keresztényszocialista tanítók egyben azt is követelték, hogy a tanárokat kötelezzék a közös istentiszteleten való részvételre.

1921 augusztusában a Keresztény Szocialista Nemzetnevelők Országos Egyesületének vezetősége kísérletet tett, hogy életet vigyen a mozgalomba. Augusztus 20—25 között Budapesten ünnepség-sorozat keretében tartották meg évi közgyűlésüket, melyen ismét BUDAVÁRYT választották elnöknek. Augusztus 24-én az ÉME székházában zajlott le a közgyűlés, ahol VASS miniszter is megjelent.⁶⁰

A keresztényszocialista nemzetnevelők működését a Tanítók és Tanárok Nemzeti Szövetsége igyekezett akadályozni. A nemzetnevelők főtítkára, *Cseimelyiné* ellen — a nemzeti szövetség polgári iskolai fegyelmi bizottságának elnöke, *Kezsey György* feljelentése alapján — a tanács vizsgálatot indított Tanácsköztársaság alatti magatartása miatt. A tanács ítéletét Vass miniszter 1922. március 6-i rendeletével dorgálásra változtatta.⁶¹ A fővárosi tanács sem támogatta a keresztényszocialistákat. 1922. elején még elérték, hogy a tanács a Nemzetnevelésből a fővárosi elemi iskoláknak 133 példányt rendeljen.⁶² A Keresztény Szocialista Nemzetnevelők Országos Egyetülete 1922 február 27-i választmányi ülésének határozata értelmében azzal a kéréssel fordultak a tanácshoz, hogy a tanács *hivatalosan szólítsa fel* a fővárosi iskolák összes tantestületét a keresztényszocialista egyesületbe való belépésre. Az 1922. március 18-i tanácsülés azonban „a kérelmet teljesíthetőnek nem találta.”⁶³

A keresztényszocialista nemzetnevelők a konszolidáció előrehaladásával egyre kisebb befolyással bírnak a tanügyi politikába. Ezért kénytelenek voltak visszavonulni és átadni a terepet Klebelsberg konszolidációs kultúrpolitikájának.

⁵⁹ Uo. VII.-8.170/21. alapsz. 67.468-VII.-1921.

⁶⁰ Néptanítók Lapja, 1921. szept. 1. „A Ker. Szoc. Nemzetnevelők Országos Egyesületének nepe”.

⁶¹ Főv. Lt. IV—1428/a., 26. doboz, VII—9619/1920., A Cél, 1921. október.

⁶² Főv. Lt. IV—1407/a., Főv. Tan. jkv. 102/1922.

⁶³ Főv. Lt. Főv. Tan. üo. iratai, 2091/922—VII.; Uo., IV—1407/a., Főv. Tan. jkv. 102/1922.